

КУПАЛЬСЬКА ОБРЯДОВІСТЬ В СТЕПОВОМУ ПОБУЖЖІ

У статті розглядається трансформація обряду Купала у "ляхецькій" та "мужицькій" частинах с. Кумарі, в тому числі – сучасної його інсценізації, запровадженні адміністрацією. На початку XXI ст. у селі функціонує три способи відзначення свята, один з яких є еволюційним продовженням традиційного купальського обряду.

Ключові слова: Купала, Кумарі, функціональні елементи, формальні елементи, поняття-ідея.

Культура є живим і динамічним утворенням, яке еволюціонує разом зі зміною умов життєдіяльності спільноти. Відбувається постійна трансформація обрядових дійств, деякі елементи яких зникають, замінюючись іншими. Метою даної роботи є прослідкувати еволюцію святкування Купала протягом другої половини ХХ – початку ХХІ ст. у с. Кумарі Первомайського р-ну Миколаївської обл.

Обряд Купала визначається дослідниками як одне з найбільших літніх свят у багатьох європейських народів [8]. Обряд був детально описаний вже в Густинському літописі [1], Синописі [7] та ін. Так, чітко визначено строк виконання обряду: "Тогожде Купала...наипаче въ навечеріи рожества святого Іоанна Крестителя" [7], термінологія, набір і послідовність ритуальних дій: "Собравшеса в вечер ... соплетают себѣ вѣнца от зелія нѣкоого и возлагают на главу и опоясуются ими; еще же ... кладут и огнь и окрест его, емшися за руцѣ, нечестиво ходят и скачут и пѣсни поют... и чрез огнь прескачуше, самых себе тому ж бѣсу Купалу въ жертву приносят. И иных дѣйствъ дьявольских много на скверныхъ соборищахъ творят" [7], діючі особи: "юноши мужеска, дѣвическа и женска полу" [7], ритуальні предмети (вінки та вогнище), ритуальні тексти: "пѣсни поют, сквернаго Купала часто повторяюще" [7].

Основні елементи обряду, зафіксовані на початку ХХ ст. – це купальське деревце (прикрашена гілка), гілочки з якої у деяких регіонах розкидали по городі, вогнище, через яке молодь стрибала, вінки, які пускали на воду, ворожачи на них. Діючими особами обряду була молодь [8].

Перед тим, як перейти до аналізу купальської обрядовості в с. Кумарі, варто відмітити, що село поділяється на дві частини – "ляхи" і "мужики". Л. Юркевич 1927 р., аналізуючи населені пункти Покодимщини, писав, що "поруч зі звичним типом подолянина – українця, тим самим, що й коло Голополя, Гайсина, Тульчина, – своєрідний тип так званої "шляхти", з фаміліями обов'язково на "ський, цький, ович і євич"... А серед останніх, що десятками й сотнями замешкали Покодиму з Подільського боку з незапам'ятних часів, мішкала, двір коло двора, хата коло хати – звичайні подільські Мокраки, Галушаки, Патлачуки, Горбатюки, Кравченки, Котові, Чоповенки, Гречані, Соломяні, Кривошії, Кравчуки, Баландюки, Бойки, Ткачуки, Полуценки і т.д." [6]. Оскільки дослідник зазначає, що "ляшки" "говорять виключно по-українськи й у порівнянні з руснаками, з "людьми простими", дуже чисто. По-молдаваськи або по-польськи не знають" [6], припускаємо, що описує він таки українців, однак "...жодних українських народно-побутових традицій, обрядів, звичаїв нема і старі не пам'ятають, щоб вони коли були тут: а-ні Купала, а-ні веснянок, а-ні Петрівчаних співів, а-ні "Кози", а-ні "Трона", ні навіть коляд в тім вигляді, як в українських селах, немає. Все то лічиться тут за "дуже просте" [6].

Подібний поділ, описаний Л. Юркевичем, щодо святкування Купала було зафіксовано в с. Кумарі у ході експедиції 2009 р.

Так, живу пам'ять про існування обряду Купала в середині ХХ ст. зберегли вихідці з "мужиків": "Колись, як ми були дівчатами, будяка здорового закопували, вінки плели, чіпляли на ті будяки, співали кругом будяка... Кожда собі віночок плела. І знала, який мій, і дивилась, щоб ніхто його не вкрав в мене. Хлопчики крали. Так треба. Як той казав, раз украв, це вже нехороше. То ми дивилися, щоб не вкрав... А тоді хлопці ловили за

ноги, за руки – і в річку. Шоб дощ пішов... Колись же будяки були такі здоровенні, тепер оно, бачу, маленькі, а то такі здоровенні, і до нього ж підступитись нельзя, і всьо одно, викопували, закопували! Вінки рвали, розкидали по городі, шоб з'язалися огірки, кавуни. Чула, шо десь пускали по воді, а в нас не пускали ... ми костра не робили. В нас такого заведенія даже в селі вобше не було" [2], "...раньше ще будяк закопували в подвір'ї... (квітчали) вінками. А тоді той вінок ми беремо розкидаємо по городі. По картошкі" [3] та ін.

На "ляхецькій" частині села згадки про святкування Купала зустрічаються дуже рідко: "Там другий раз, ага там сьодня Івана Купайла, значить, не можна нічого робити, не нада нічого робити, бо це Івана Купайла ... це вже молодші (будяка ставили). Вже як ми там сміялися, то це вже могли ставити, ну як після клубу, будяка ставили та побігали, посміялися" [4]. Таким чином, у с. Кумарі спостерігаємо дві форми святкування Купала. На "мужиках" збереглися незмінними такі елементи обряду, як строк виконання, термінологія, діючі особи. У ході трансформації обряду спростилися набір та послідовність ритуальних дій, набір ритуальних предметів. Так, продовжував функціонувати звичай прикрашання та закопування будяка, яких виконував функцію купальського дерева, плетіння віночків, тоді як з обряду зникло купальське вогнище. Новим елементом стало скидання хлопцями дівчат у воду, крадіжки хлопцями купальських вінків, звичай розкидання їх по городі, що, імовірно, є залишком звичаю розкидання гілок купальської верби на городину. Ритуальні тексти, приурочені до даного обряду, зафіксовані не були.

У "ляхецькій" частині села продовжували функціонувати (імовірно, запозичені в "мужиків") такі елементи обряду, як строк виконання, термінологія, діючі особи (молодь). З ритуальних предметів використовувався тільки будяк у якості купальського дерева. Згадок про його прикрашання, так само як і про плетіння вінків, зафіксовано не було.

Реально побутуючі залишки обряду Купала були зафіксовані у "мужицькій" частині с. Кумарі в 2009 р. Так, респондент зазначає: "...а дивіться, шо ми напелели (купальські віночки)... Та оце приїхали хату мастити, а я кажу: треба хоть який-небудь віночок, бо завтра утром треба по городі розкидати, шоб в'язь була хороша. Огірки шоб були... це ми їх покидаім по картошкі, по кукурудзі" [3]. У фотоархівах також знайдено фотографії 2000-2008 рр., на яких зображено жінок (мати, дочку і внучку) за сімейним святковим столом у купальських вінках [9].

Святкування Купала на "ляхах" передбачає застілля, де збираються родичі та сусіди, без використання традиційних ритуальних предметів чи дій. Окремої уваги заслуговує інсценізоване дійство святкування Купала, яке проводиться у селі з ініціативи адміністрації: "... я поїздила, подивилась (як в інших селах святкують), думаю: не, це треба у себе провести" [5]. Воно набуло характеру масових гулянь.

Інсценізація обряду передбачає урочисту частину, в рамках якої подається інформація про історію свята, відбувається концерт місцевої самодіяльності, конкурс на кращий вінок, у якому приймають участь дівчатка шкільного віку, на закінчення підпалюється вогонь, через який стрибає молодь, але не біля річки. Після завершення урочистої частини починаються танці, у якій приймають участь більшість жителів села: діти та молодь у якості активних учасників, люди старшого віку – як глядачі. Святкування триває всю ніч.

Отже, у с. Кумарі сьогодні існує три способи святкування Купала: власне, народні, у частині "мужики", де залишилася смислова основа свята та деякі елементи ритуального дійства, та у частині "ляхи", де свято функціонує у формі знання термінології, строку проведення і приурочених до нього застіль, а також у "відродженій" формі інсценізованого обряду, план-зміст якої порівняно з традиційним ритуалом є знівельованим. Разом із тим, хоча сучасна інсценізація обряду, як справедливо зазначає В. Борисенко, є зовсім іншим жанром [8], "відродження" (точніше – впровадження) такої форми святкування Купала відіграє дуже важливу для населеного пункту інтегруючу роль.

Якиминская Любовь

Купальская обрядность в Степном Побужье

В статье рассматривается обряд Купала в "ляхецкой" и "мужицкой" частях с. Кумари, в том числе – современной его инсценировки, введенной администрацией. В начале XXI в. в деревне функционируют три различные способы празднования, один из которых является эволюционным продолжением традиционного купальского обряда.

Ключевые слова: Купала, Кумари, функциональные элементы, формальные элементы, понятие-идея.

Yakiminska Liubov

Rite Kupala of the Steppe Bug River Region

This article is about the transformation of the rite Kupala in "lyah`s" and "peasant`s" parts of the village Kumari, including – its modern dramatization, which was introduced by the administration. At the beginning of the XXI century three different ways of celebration, one of which is an evolutionary extension of the traditional Kupala operate in the village.

Keywords: Kupala, Kumari, functional elements, formal elements, a notionan idea.

Джерела та література

1. Густинський літопис // Режим доступу: <http://litopys.org.ua/>
2. Записано у с. Кумарі Первомайського р-ну Миколаївської обл. 05.07.2009 від Зарицької (Маковей) Ази Михайлівни, 1931 р. нар., народилася на "мужиках".
3. Записано у с. Кумарі Первомайського р-ну Миколаївської обл. 07.07.2009 від Маковей Галини Іванівни, 1936 р. нар., народилася і проживає на "мужиках".
4. Записано у с. Кумарі Первомайського р-ну Миколаївської обл. 05.07.2009 від Іваніцької Леоніди Йосипівни, 1940 р. нар., народилася і проживає на "ляхах".
5. Записано у с. Кумарі Первомайського р-ну Миколаївської обл. 07.07.2009 від Буянської Наталі Олександрівни, голови сільради. 355
6. Рукописні фонди національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: Юркевич Л. Покодимська шляхта / Левко Юркевич / матеріали етнографічного опису / 20 рр. XX ст. Ориг. 10 арк. – арк. 1-1зв.
7. Синопис Київський. Лаврський альманах / [Ред. рада: В. М. Колпакова (відп. ред.) та ін.] – К.: ВІПОЛ, 2002. – 194 с.
8. Українська етнологія: навчальний посібник / [під ред.. В. К. Борисенко]. – К.: Либідь, 2007. – с. 289.
9. Фотоархів Новошицької Клавдії Петрівни // Фольклорна спадщина села Кумарі: Збірник / [упорядкув. Т. Тхоржевської, Л. Якиминської]. – Первомайськ, 2010. – с.47.